

Etika skrbi in etična vzgoja

Skupaj se učimo, da skupaj živimo

- **Mateja Centa**, dr., je raziskovalka in asistentka na Teološki fakulteti v Ljubljani. Sodeluje na mednarodnih projektih *Ethika* in *Little* ter kot sotrenerka v programu izpopolnjevanja za geštalt pedagogiko.
- **Svenja Pokorny** je diplomirala iz komunikologije. S skupino italijanskih raziskovalcev je ustanovila organizacijo STEPS, katere cilj je spodbujanje formalnega in neformalnega učenja. V zadnjih petih letih je aktivna predvsem na področju evropskih projektov, v okviru katerih s partnerji razvijajo različna orodja in gradivo za pomoč vzgojiteljem in učiteljem pri spodbujanju kritičnega in ustvarjalnega mišljenja ter etične zavesti mladih.

Skrb je osnovna razsežnost (človeškega) življenja. Prvič jo doživimo v odnosu s starši ali skrbniki. Ta odnos predstavlja neke vrste osnovo za razumevanje vseh naših nadaljnjih izkušenj v odnosih. Etike skrbi ne povezujemo le z določenimi poklici ali področji, kot na primer z učiteljem ali vzgojiteljem v našem primeru, ampak jo razumemo kot ključno podlago za ustvarjanje dobrih in skrbnih odnosov na katerem koli področju.

Etika skrbi v okviru predšolske in šolske vzgoje

Filozofinja in pedagoginja Nel Noddings je razvila enega izmed prvih celovitejših prikazov teorije skrbi. Je ena izmed osrednjih osebnosti v sodobnih razpravah o etiki. V okviru svoje teorije razlikuje med naravno in etično skrbjo. Naravna skrb je povezana z vzgibom želje. Na primer: če vidimo prijatelja, ki je v težavah, mu bomo naravno želeli pomagati. Etična skrb pa je povezana z vzgibom, da nekaj 'moramo' narediti, ker je to moralno primerno. Naravna skrb od nas ne zahteva posebnega etičnega truda, vendar pa nas vodi k temu, da se naučimo etične skrbi. Nel Noddings trdi, da vsak skrben odnos sestavlja najmanj dva posameznika: eden, ki skrbi za drugega, in drugi, ki mu je ta skrb namenjena, pri čemer pa mora biti ta odnos skrbi vzajemen. Sposobnost za skrb se pri ljudeh pogosto zgolj predpostavlja, redkeje pa se neguje ali celo poučuje.

Vprašanje, ki se vam lahko zastavi, je, kaj tvorijo in oblikujejo dobro skrb. Raziskovalka področja vzgoje Luigina Mortari z univerze v Veroni trdi, da je za prepričljivo pedagoško teorijo skrbi, ki bo koristna za vzgojitelje, potrebna ne le opredelitev ključnih vedenjskih pokazateljev skrbi, ampak je treba razumeti predvsem načine vedenja – ali drže v odnosih – ki nas lahko usposobijo za skrb (2015). V naslednjih korakih se bomo sprehodili skozi te drže v odnosih, da bi lažje razumeli, kako se nanašajo na različne vzgojno-izobra-

ževalne položaje. Te drže so: dostopnost, pozornost/čuječnost, nevsiljivost, gojenje pozitivnih in zdravih občutkov, empatija, varnost, potrpežljivost, razmišljanje. Ta sprehod bomo opravili s kratkim opisom drže in nato preko vaj, ki jih lahko uporabite tako vi sami kot v učilnici s svojimi učenci. Te vaje lahko izvedete na dva načina. Prvi način je, da vsako vajo, ki je namenjena eni drži, izvajate en dan, drugi način pa je, da posamezno vajo, ki je namenjena določeni drži, izvajate ves teden, naslednji teden pa nadaljujete z drugo itn. Priporočljivo je, da se po vsaki izvedeni dejavnosti z učenci tudi pogovorite in zapišete ugotovitve v poseben 'dnevnik', da boste lažje spremljali prehojeno pot.

Dostopnost

Prva odnosnostna drža je *dostopnost*. Biti dostopna oseba pomeni, da znate svojim učencem pokazati, da je vaša učilnica prostor, kjer ste vi sprejemajoča in dostopna oseba za vsakega izmed njih. Del učiteljeve vloge je, da mora biti dostopen in hkrati vzdrževati zdravo mejo med tem, da je na eni strani svojstvena odrasla oseba, hkrati

Biti dostopna oseba pomeni, da znate svojim učencem pokazati, da je vaša učilnica prostor, kjer ste vi sprejemajoča in dostopna oseba za vsakega izmed njih.

pa tudi skrbnik otrokom, katerih dobrobit mu je zelo pomembna. Da pa bi bili v tej držbi dobri in vedno boljši, je potrebno redno izvajanje in ozaveščanje.

Pozornost

Druga osebnostna drža, ki je del opredelitve skrbi, je *pozornost* oziroma čuječnost. To držo najlažje razložimo s pomočjo vprašanja, kako učencu pokažemo ali damo njegovo vrednost. Biti pozorna oziroma čuječa oseba pomeni, da damo učencu vedeti, da ga vidimo (»Vidim te.«), in da učencu damo vedeti, da ga slišimo (»Slišim te.«). S poslušanjem drugi osebi pokažemo, da jo (etično) sprejemamo. Skrb nastopi takrat, ko drug drugemu posvečamo pozornost in ko smo pripravljeni poslušati ter smo s tem čuječi. To, kako dobro znamo poslušati, močno vpliva na kakovost odnosov z učenci in tudi njihovimi starši.

Nevsiljivost

Tretja drža v odnosih je *nevsiljivost*. Biti nevsiljiva oseba pomeni, da znamo osebi obzirno in nevsiljivo pomagati, tako da sama pride do rešitve. Etika skrbi ne spodbuja odvisnosti med ljudmi, temveč govori o ohranjanju odnosa medsebojne soodvisnosti in medsebojnega prizadevanja ter koristi. To, da ste kot učitelj resnično pripravljeni zagotavljati vso potrebno pomoč, lahko po eni strani dobro vpliva na celoten razred, po drugi strani pa je lahko ta pomoč odveč, saj lahko s tem učencem odvzamete možnost,

Foto: Alenka Veber

da probleme razrešijo sami. Luigina Mortari (2016) trdi, da če prevzemamo mesto ali vlogo drugega, ga s tem izločimo z njegovega mesta in mu tako odvzamemo odgovornost, zato postane odvisen od nas. Verjetno vam niso tuji trenutki, ko pri otroku ni videti fizične ovire, ampak se bori s čustveno. Običajno je v takšnih trenutkih najboljša metoda, da mu pomagamo zavezati en čevelj, drugega pa poizkusi zavezati sam, mi pa le opazujemo – če se izrazimo metaforično. Učenci lahko v šoli doživljajo različne stopnje neuspeha in frustracij. Nekateri si zato radi izmišljajo različne tehnike, da se izogibajo nadaljnjemu stresu in neugodju.

Gojenje pozitivnih in zdravih občutkov

Četrta odnosnostna drža je *gojenje pozitivnih in zdravih občutkov*. Drža je povezana z občutji podpore, sprejemanja, zaupanja, pozornosti, samozavesti in spoštovanja. Kot smo že omenili in se s tem globlje spoznavali v prejšnjem prispevku, je v izobraževanju pomembno, da upoštevamo tudi občutke in čustva. Pri vzgoji gresta srce in razum z roko v roki. Skrbna oseba se namreč sooča tako s prijetnimi čustvi, kot sta na primer veselje in ljubezen, kot tudi z manj prijetnimi čustvi, kot so na primer sovraštvo, strah, žalost, nestrpnost, nezadovoljstvo in tudi obup. Kot odrasli se takim čustvom ne smemo izogibati, ampak se moramo o njih poučiti, jih izkusiti in se jih naučiti obvladovati, še posebej pri delu z otroki.

Empatija

Peta drža v odnosih je *empatija*. Zavedati se moramo, da pravzaprav nikoli ne moremo biti z gotovostjo prepričani, kaj čuti druga oseba. Lahko pa se poizkusimo 'postaviti v čevlje drugega'. Dejstvo je, da če bodo otroci glede sebe izkusili empatijo, jo bodo tudi

sami lažje pokazali. Zato je pomembno, da kot učitelj najprej razumete, kaj pravzaprav je empatija, in to tudi prenesete v prakso. Nel Noddings (1984) glede empatije pravi, da kadar smo v empatičnem odnosu, to ne pomeni, da je naša odprtost v simbiotičnem zlitju ali da izgubimo meje med nami in drugo osebo, ampak gre za vzajemno poslušanje, ki varuje drugega v njegovi neponovljivi edinstvenosti.

Varnost

Šesta odnosnostna drža je *varnost*. Oseba, za katero nekdo skrbi, mora tej osebi, ki skrbi zanjo, zaupati in verjeti, da je zanesljiva (Mortari, 2016). Ustvarjanje učnega okolja, ki je prosto kakršnih koli oblik izključevanja in negativnega govora, je zato nujno potrebno. Učencem je treba zagotoviti, da imajo vsi enako oz. pravo mesto v učilnici. Za tiste, ki morda nikoli prej niso izkusili takšne vrste sprejemanja, bo to ključna izkušnja. Kako ustvariti primerno učno okolje, bomo predstavili v naslednjem prispevku. Pri zaupanju pogosto sodeluje tudi močno čustvo ljubezni, zato je za učitelja še toliko bolj pomembno, da se tega zaveda in razume, zakaj lahko pride do burnih odzivov, ko je ta prostor ali odnos ranjen.

Potrpežljivost in spoštovanje

Predzadnja odnosnostna drža, ki prispeva k vzdrževanju skrbi v učnem okolju, je *potrpežljivost*. Vprašanje, ki si ga lahko pogosto zastavljate, je, kako dopustiti čas. Posvetiti nekomu čas pomeni podariti mu čas, saj je to vse, kar sploh imamo v življenju (Mortari, 2015). Vidimo, da je v potrpežljivosti skrita še ena drža oz. sposobnost, in to je *spoštovanje* drugega. Spoštovanje drugih, tako da lahko oblikujejo in živijo svoj način življenja, zahteva od osebe, ki skrbi, da zna počakati, da je potrpežljiva, kar pomeni, da drugemu pusti dovolj časa, da ta dela, kakor želi in zmore sam, v svojem ritmu in pod svojimi pogoji. Nasprotje čakanja pa je pričakovanje. S pričakovanjem lahko prisilimo drugega, da gre v določeno smer in z ritmom, ki mu morda ni blizu. S čakanjem učencu ne odrekate učnega trenutka, marveč mu dajete prostor za njegova spoznanja in odločitve.

Razmislek

Zadnja in morda najpomembnejša drža v odnosih je *razmislek*. Biti razmišljujoča oseba pomeni, da se v vsakem trenutku zavedamo svojih misli in besed oziroma da gojimo našo notranjo budnost. Nekateri to držo imenujejo čuječnost. Sokrat je izpostavil, da je cilj našega učenja to, da »spoznavamo sami sebe«, kajti le s poznavanjem tega, kdo smo, lahko razumemo, kaj moramo sami pri sebi izboljšati ipd. (Platon, Alkibiad Prvi, 128e): »Če se ne poznamo, tudi nikoli ne bomo znali skrbeti zase in tudi ne za druge.« Da bi skrbeli za druge, moramo biti sposobni skrbeti zase.

Primer praktične dejavnosti (8 dni ali 8 tednov)

Vsaka naloga oziroma vaja je namenjena eni drži. Dejavnost lahko izvajate na dva načina: vsak dan eno nalogo (držo) ali pa posamezne vaje, ki so namenjene določeni drži, izvajate ves teden, naslednji teden pa nadaljujete z drugo itn. Priporočljivo je, da se po vsaki izvedeni dejavnosti z učenci tudi pogovorite in zapišete ugotovitve v poseben 'dnevnik', da boste lažje spremljali prehojeno pot.

1. naloga: Nalogo lahko izvedete, preden greste v učilnico ali pa že doma pri zajtrku. V mislih si odgovorite na naslednja tri vprašanja: *Ali sem dostopna oseba? Kako pokazem svojim učencem, da sem dostopna in sprejemajoča oseba? Ali sem vedno dosegljiva, dostopna in sprejemajoča oseba za učence, kadar potrebujejo mojo pomoč?*

2. naloga: Resnica je, da večina od nas v poslušanju ni tako dobra, kot bi morala biti. V nadaljevanju pozorno preberite zgodbo učiteljice.

Učila sem prvi razred. V šolo sem vedno prišla dovolj zgodaj, da sem lahko v razredu pričakala otroke, ki so prihajali s šolskim avtobusom. Med čakanjem sem si vedno našla kakšno delo. Tisto jutro sem bila zaposlena s pisanjem poročila. Otroci so prišli v razred in me veselo pozdravili. Alessandro, ki je bil najmanjši v skupini, se mi je približal in rekel: »Pozdravljena, učiteljica, nekaj pomembnega vam moram povedati!« »V redu, povej mi, poslušam,« sem odgovorila. Alessandro mi je začel pripovedovati svojo zgodbo, medtem pa sem nadaljevala s pisanjem poročila. »Učiteljica, poslušajte me!« »Ja ja, saj te poslušam,

povej naprej.« In v istem trenutku, ko sem to rekla, sem že nadaljevala s pisanjem svojega poročila. Alessandro se je sicer vrnil k svoji zgodbi, toda po nekaj trenutkih jo je prekinil in na svojem obrazu sem začutila njegove roke. Obrnil me je v svojo smer in rekel: »Če me ne gledate, to pomeni, da me v resnici ne poslušate. Ampak stvari, ki vam jih moram povedati, so pomembne.« Imel je prav. »Seveda, zdaj te poslušam.« Zaprla sem zvezek ter odložila pisalo iz rok. Ko sem Alessandra začela pozorno poslušati, je zopet začel pripovedovati svojo zgodbo. (Mortari, 2015)

Ko ste prebrali zgodbo, se poizkusite spomniti, ali ste že imeli podobne izkušnje s svojimi učenci. Naloga je sledeča. Odgovore na spodnja vprašanja zapišite in spremljajte, ali se čez dan (ali teden) vaši odgovori spreminjajo. Ključno pri odgovarjanju na ta vprašanja je, da si vzamete nekaj časa, da premislite o odgovoru in ga nato hitro zapišite, ne da bi pri tem razmišljali, kaj pišete. Vprašajte se: *Kako lahko kažem svojo pozornost drugim? Ali moji učenci znajo prepoznati mojo pozornost in mojo skrb zanje? Kako vem, da učenci to prepoznajo? Kaj ovi- ra mojo pozornost do drugih?*

3. naloga: Bodite pozorni na svoje miselne

in telesne odzive v situaciji, ko učenec potrebuje vašo pomoč. Pri tem skušajte imeti v mislih vprašanje: *Kako naj pomagam učencu priti do odgovora, ne da bi mu pri tem preveč pomagal?* Zapišite svoje metode in o njih kasneje razmislite ter zapišite, kako bi lahko drugače ravnali v tej situaciji.

4. naloga: Bodite pozorni na svoja manj prijetna občutja ob učencih ali določenih neprijetnih situacijah ter jih zapišite in razmislite, kaj čutite v tisti situaciji in katera misel napaja to občutje oz. je v njegovem ozadju. Temu občutju poizkusite dati tudi barvo, obliko in vonj. Opazujte, kako se spreminja vaš odnos do tega občutja, medtem ko razmišljate o njem.

»Če me ne gledate, to pomeni, da me v resnici ne poslušate. Ampak stvari, ki vam jih moram povedati, so pomembne.« Imel je prav.

5. naloga: Na spletu poiščite videoposnetek, dokumentarec ali članek na temo empatije ter zapišite svojo opredelitev empatije. Nato na temo empatije poiščite ali si izmislite eno dejavnost, ki jo boste izvedli pri naslednji uri z vašimi učenci. Dejavnost je poljubno dolga.

6. naloga: Najdite pristop, s katerim boste svojim učencem pokazali, da je vaša skrb zanje pristna. Pomagajte si lahko na sledeč način. Učencem dajte navodilo, naj zaprejo oči in si zamislijo osebo, ki ji zupajo. V mislih naj si dobro ogledajo, kakšna je ta oseba in kakšne so njene lastno-

sti. Nato naj odprejo oči, vzamejo list papirja in anonimno napišejo tri lastnosti te osebe, ki so si jo predstavljali. Nato naj napišejo še eno lastnost, po kateri bi prepoznali, da osebi ne smejo zaupati. Nato liste poberite, se posedite v krog in na- ključno izvlecite en list. Preberite lastnosti in o njih razpravljajte z učenci. Npr.: *Ali je še kdo napisal podobne lastnosti? Zakaj se zdijo te lastnosti tako pomembne? Ali bi lahko našli samo eno lastnost, ki je zagotovo, da je oseba pristna in ji lahko zaupate?*

7. naloga: Potrpežljivost trenirajte na sledeče načine: s kolegi in učenci v šoli, doma ali s prijatelji poskušajte ostati malce dlje kot običajno. Potrenirajte tudi potrpežljivost do sebe, tako da nastavite odštevalnik na uri na pet minut in ta čas sedite pri miru z odprtimi očmi. Če ste še za dodaten izziv, povabite osebo, ki vam 'gre malce v nos', na pijačo in ji prepustite, da vodi pogovor.

8. naloga: Vaša naloga je, da v naslednjih nekaj dneh poizkušate opazovati in spremljati svoj um – kdaj in kako začne oblikovati sodbe oziroma misli o nečem. Na primer: ko opazujete svoje učence, ki zjutraj prihajajo v učilnico, opazite učenko, ki kaže utrujenost. Vaša prva misel je morda, da je znova pozno prišla domov. Na tej točki se ustavite ter samo opazujte, spremljajte svojo misel, ne poglobljajte se, le opazujte, kaj počne vaš um, in nato sodbo opustite. Namen te vaje je, da opazujete, kakšne misli se vam porajajo na podlagi tega, kar opazite na površini.

Dragi učitelji in vzgojitelji, hvala za vaš trud, ki ga vložite v svoje delo, in hvala, ker poskrbite tudi zase.

V tem prispevku v okviru projekta *Little* smo vam le na kratko predstavili najpomembnejše vsebine s področja etike skrbi v vzgoji. To bo sicer ena izmed tem spletnega tečaja, ki ga razvijamo ter h kateremu vas bomo povabili, ko bo v celoti pripravljen. ◀

Literatura

- Mortari, Luigina (2015): *Filosofia della cura*. Milano: Raffaello Cortina Editore.
- Mortari, Luigina (2016): For a pedagogy of care. *Journal papers, Philosophy Study*, 6(8), str. 455–463.
- Noddings, Nel (1984): *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Platon (2006): Alkibiad Prvi. V: *Zbrana dela* (prev. Gorazd Kocijančič). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Scheepers, Stefan (2015): The Importance of Trust in Coaching, research paper. ICA. Pridobljeno 2. 3. 2017 s: <https://coachcampus.com/coach-portfolios/research-papers/stefan-scheepers-the-importance-of-trust-in-coaching/>.

Projekt *Learn together to live together* – *Skupaj se učimo, da skupaj živimo* (LITTLE*) je mednarodni projekt, v katerem sodelujemo: irsko združenje šol Educate Together, Teološka fakulteta Ljubljana, društvo *Mala filozofija* s Hrvaške in inštitut STEPS iz Italije. Glavni cilj projekta *Little* je okrepiti sposobnosti in veščine učiteljev za naslavljanje tem s področja etike in vrednot v okviru predšolske in šolske vzgoje. Pri tem sledimo usmeritvam EU, ki spodbuja aktivno državljanstvo in gojenje skupnih vrednot svobode, strpnosti in nediskriminacije, h krepitvi družbene kohezije in k nudenju pomoči mladim, da postanejo odgovorni, odprti in aktivni člani naše raznolike in vključujoče družbe. Več o projektu in morebitnem sodelovanju najdete na spletni strani <http://ethicaleducation.eu/>.

* Projekt je sofinanciran s strani Evropske komisije in irske nacionalne agencije za program Erasmus+. Vsebinska prispevka je izključna odgovornost avtoric ter v nobenem primeru ne predstavlja stališč ali odgovornosti Evropske komisije.